

Sobre Espriu

Carles Miralles

— Sobre —
Espru
— —

Sobre

Espru

Carles Miralles

Universitat de Barcelona

Publicacions i Edicions

Universitat de Barcelona. Dades catalogàfiques

Miralles, Carles, 1944-

Sobre Espriu

Bibliografia

ISBN 978-84-475-3762-4

I. Títol

1. Espriu, Salvador, 1913-1985

© Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona

Adolf Florensa, s/n

08028 Barcelona

Tel.: 934 035 430

Fax: 934 035 531

www.publicacions.ub.edu

comercial.edicions@ub.edu

© Carles Miralles

© Hereus de Pau Barceló, per la fotografia de la coberta

DISSENY DE LA COBERTA

ISBN

DIPÒSIT LEGAL

IMPRESSIÓ I ENQUADERNACIÓ

Quim Duran

978-84-475-3762-4

B-27.727-2013

Gráficas Rey

És rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap tipus de mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

Sumari

<i>A manera de pròleg</i>	9
<i>Edicions citades de les obres de Salvador Espriu</i>	17
Salvador Espriu.	21
El món d'Espriu	91
El món clàssic en l'obra d'Espriu.	123
Espriu i els clàssics	157
<i>Antígona</i>	163
El dolor i la lucidesa; el grotesc	225
Dues notes sobre l' <i>Antígona</i> d'Espriu	231
L'esclau geperut Eumolp, company de mort de la princesa Antígona	245
En les tragèdies d'Espriu, el tràgic i les dones.	259
<i>La pell de brau</i> : construcció poètica, sentit i interpretació	265
Poètica de la mort. La dignitat humana.	305
Espriu o el rigor del paisatge	315
<i>Les roques i el mar, el blau</i>	321
Salvador Espriu a Montserrat: dos moments per a un poema	391

A manera de pròleg

L'any 1986 vaig publicar un llibre, *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana* (Edicions del Mall, Sant Boi de Llobregat), que reunia, a la seva cinquena part, tres estudis sobre Espriu («El món clàssic en l'obra de Salvador Espriu», «Salvador Espriu o el rigor del paisatge» i «Poètica de la mort. La dignitat humana») que havien estat publicats respectivament a *Els Marges* 16 (1979), p. 29-48, *Serra d'Or* 274-275 (1982), p. 63-64, i *Serra d'Or* 308 (1985), p. 19-21. D'aquell llibre, la quarta part, que contenia cinc treballs sobre Riba, la vaig incloure, juntament amb una nota de la segona part, en *Sobre Riba* (Proa, Barcelona 2007), i la primera, que aplegava dos treballs sobre el *Tirant*, la vaig integrar en el volum també compilatori *Aracne. Trasllats i ordits d'alguns textos del Quatre-cents* (Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València / Barcelona 2012).

Fins a 1985, any de la seva mort, jo havia publicat sobre Espriu un treball primerenc, «1939: Grècia i la literatura catalana» (*Convivium* 22, 1966, p. 65-72), que era preludi de la meva dedicació posterior a les *Elegies de Bierville* i a l'*Antígona*, i els tres treballs que vaig reunir a *Eulàlia*. L'article de *Convivium* va ser escrit sota el mestratge directe de Josep Alsina i Antoni Comas (va ser Comas qui, després de fer-me llegir Espriu, me'l va presentar personalment); el que va acabar, per Joaquim Molas, com a article a *Els Marges* havia fet abans tot un recorregut: el vaig escriure com a lliçó inaugural de curs, que m'havia demanat Ramon Aramon, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (octubre de 1977), però sobre uns apunts que havia anat parcialment desenvolupant, en forma de conferència, en diversos indrets (entre els quals re-

cordaré Tarragona, el 1975, perquè entre el públic hi vaig tenir Maria Aurèlia Capmany i Jaume Vidal Alcover, molt actius tots dos en la discussió de després). Els altres dos inclosos a *Eulàlia*, me'ls havia demanat Jordi Sarsanedas per a *Serra d'Or*, l'un arran de la publicació de *Les roques i el mar, el blau* (1981) i l'altre per al número que commemorava la recent mort d'Espriu (si ho recordo bé, vaig ser jo a triar *Setmana Santa*, 1971, com a tema de la meua col·laboració).

Entre 1966 i la publicació de l'article sobre «El món clàssic en l'obra de Salvador Espriu» a *Els Marges* vaig llegir molt Espriu, sobretot en el volum petit de la Selecta (*Anys d'aprenentatge*, 1952) i en l'*Obra poètica* (en diem *el maó*) de l'editor Albertí (Barcelona 1963); que s'uniren a l'*Antígona* de Moll de Ciutat de Mallorca (1955) i a la *Primera història d'Esther* (1948), acostada als lectors llavors joves per la seva reedició (Barcelona 1966) a la col·lecció «Antologia Catalana» que dirigia Molas per a Edicions 62. En aquells anys (el 1971) va sortir el llibre de Josep Maria Castellet *Iniciació a la poesia de Salvador Espriu*. Mentre anava fent la conferència que acabaria en l'article d'*Els Marges*, jo mirava de replantejar dos punts aleshores quasi dogmes: que Espriu havia reaccionat contra la generació noucentista i que no els clàssics grecs i llatins sinó els hebreus, la càbala i els egipcis, eren omnipresents en la seva obra. Maria Aurèlia Capmany havia estat emfàtica sobre l'oposició d'Espriu als noucentistes i a Riba en concret; Comas ho havia dit en l'altre sentit: que Riba no havia reconegut el geni d'Espriu; no diguem Fuster, mai no gaire receptiu als clàssics del món antic; Castellet, que no podia no reconèixer la presència dels temes o dels mites grecs, en qüestionava però la importància: deia que eren poc significatius «estructuralment», un adverbí que, en aquells anys, era un punyal (però, en fi, també ho hauria hagut de dir, posat a ser coherent, dels mites no clàssics que tractava estructuralment Lévi-Strauss). En aquelles condicions, «El món clàssic en l'obra de Salvador Espriu» va ser un article que no obria cap porta però que cridava l'atenció sobre el fet que la porta era oberta, i va arribar clarament a contracorrent. El 1979, una part del lli-

bre que vaig dedicar a les *Elegies de Bierville* plantejava el que per a mi era el tema de fons: l'humanisme i la seva crisi, per un costat, i el fet, per un altre, que els autors clàssics es deixen usar (no l'hauríem usat, llavors, aquest terme) pels uns i pels altres, ideològicament i estètica. Espriu se'n va adonar, i em va escriure: «l'“humanisme” durarà mentre duri la cultura occidental. En la nostra petita província, ni l'esgota Riba ni el “tanco” jo. I és molt convenient per a tots, agradi o no a qui sigui, que els joves continuïn repensant-lo d'una manera pròpia, “nova” i sense la més petita interrupció, sense cap trenc estúpid». Era el que jo havia provat de mostrar, que hi ha continuïtat entre Riba i Espriu i que aquesta continuïtat palesa una tradició ininterrompuda («sense la més petita interrupció, sense cap trenc estúpid») sense implicar que no hi hagi una gran diferència, d'orientació i de posició, entre l'un i l'altre. Tot al llarg del que he anat treballant sobre l'obra d'Espriu he tingut sempre present aquest tema, que he repensat de diverses maneres també en diversos altres camps, el de l'ús dels grecs i els romans pels posteriors. Vaig entendre que la unitat de la seva obra —prosa, vers, teatre— era inseparable del fet que ell s'havia creat un món, un ordre de paraules, amb una autoexigència que havia de ser corresposta per l'autoexigència del lector. Això era quan encara tot-hom llegia *La pell de brau* (o alguns poemes d'aquest llibre) com a catequesi historicopolítica.

Els dos altres articles de fins a 1985 reproduïts a *Eulàlia* cridaven l'atenció sobre dos temes per a mi essencials: tots els llibres d'Espriu tenen una estructura, són llibres, no reculls de poemes o de proses, sinó llibres construïts de dalt a baix, completament i en tots els detalls, d'una banda, i *Setmana Santa* no és, d'altra banda, un llibre cristià sinó un llibre que, prenent com a punt de partença aspectes del relat de la passió de Crist (i d'altres temes cristians, com ara la negació de Pere i la conversió de Pau), elabora un discurs laic, en la tradició de l'humanisme, sobre la dignitat humana (un fet que només la lectura d'aquest llibre com a poesia pot ajudar a anar mostrant).

En fi, aquesta era la meva aportació a l'estudi d'Espriu quan Molas, que, mort Comas, s'havia fet càrrec de la part contemporània de la *Història de la literatura catalana* d'Ariel i havia optat per encarregar els diferents capítols a diferents estudiosos, va confiar-me el d'Espriu. L'endemà de la mort d'Espriu, el 25 de febrer de 1985, havia sortit a *La Vanguardia* un article que m'havien demanat sobre ell: «Seguir el fil d'Ariadna»; era l'única altra cosa que havia fet sobre Espriu entre els tres articles i l'encàrrec de Molas. Vaig plantejar a Molas que faria una part més pròpiament d'història de la literatura —seguir el procés, diacrònicament, de la seva producció, dividida per gèneres— però que m'havia de deixar fer una segona part de barrejar-ho tot, per tal de poder explicar «el món d'Espriu» a la meua manera. Em sembla que no he parlat gaire d'Espriu amb Molas; n'havia parlat molt amb Comas, i, anys a venir, amb Anglada i Sarsanedas. No sé per quina raó Molas va pensar en mi perquè li fes l'Espriu, però he de suposar que el que jo tenia publicat el devia haver influït. Vaig agrair l'encàrrec.

El capítol de la *Història de la literatura catalana* (vol. X, Ariel, Barcelona 1987, p. 389-445) és una reducció, diguem-ne, del que vaig escriure: molt ben feta, i consensuada (necessària perquè jo m'havia passat de pàgines), però reducció al capdavall. Ara he disposat les dues parts d'aquell capítol al començament d'aquest *Sobre Espriu* en la versió original, perquè respirin una mica o simplement per recuperar-la. A continuació hi he fet tornar a imprimir l'article d'*Els Marges*, i un article que vaig fer per a *Auriga* (52, 2008, p. 16-17) que crec que pot considerar-se conclusiu i ben explícit sobre la relació d'Espriu amb un món, l'antic, que clarament emmotlla la seva cosmovisió general: de tot el món i de totes les èpoques. Així he ordenat els quatre primers capítols d'aquest llibre d'ara. El salt des de l'article d'*Els Marges* fins al d'*Auriga* que em va demanar Montserrat Tudela, un salt de més d'un quart de segle, pot il·lustrar que, els treballs que he aplegat en *Sobre Espriu*, no els he ordenats cronològicament, des del punt de vista meu, del moment d'aparició dels meus treballs. Reunits els quatre que he dit, a con-

tinuació he disposat treballs més específics sobre diferents obres (*Antígona* en les seves dues versions, *La pell de brau*, *Setmana Santa*, *Les roques i el mar*, *el blau*, i el poema de Montserrat) amb una mena d'intermedi, «En les tragèdies d'Espriu, el tràgic i les dones», que enfoca dos aspectes per a mi clau de la construcció espriuana del món: precisament el tràgic i les dones; me'l va encarregar Jordi Cornudella perquè servís d'introducció a un volum de «La Butxaca» (2008) amb l'*Antígona* i l'extraordinària *Fedra* narrativa (1937) i l'*Una altra Fedra, si us plau* (1977); l'he posat ara després dels treballs dedicats a l'*Antígona*.

D'aquests treballs més específics, n'hi ha dos que són els estudis introductoris de les edicions d'*Antígona* i *Les roques i el mar, el blau* que vam fer Carmina Jori i jo per a les edicions d'aquestes dues obres (1993 i 1996) destinades a l'edició crítica encara en curs del Centre Espriu d'Arenys de Mar dirigida per l'estudiosa Rosa M. Delor, que amb tanta d'acribia i penetració s'ha dedicat devotament a l'estudi de l'obra espriuana. La segona d'aquestes introduccions l'he precedida de l'estudi abans citat que ja figurava a *Eulàlia* i havia estat publicat a *Serra d'Or* arran de l'aparició d'aquella obra. Abans d'aquests dos treballs sobre *Les roques i el mar, el blau* n'hi ha quatre sobre l'*Antígona*, un sobre *La pell de brau* i un sobre *Setmana Santa*; després, al final, «Salvador Espriu a Montserrat: dos moments per a un poema», que havia sortit a *Reunió ordinària de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Montserrat* (Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2011, p. 69-85); és sobre el tema de la reescriptura, que és un afer entre d'ecdòtica i d'anàlisi exegètica que il·lumina l'ànsia d'Espriu per arrodonir i equilibrar la seva obra, donant-li coherència, una constant que el portà a resultats dràstics com l'*Antígona* de 1963. A continuació de la introducció de 1993 sobre l'*Antígona* he posat l'article sobre aquesta obra que va sortir a *Visat*, la revista digital de difusió i traducció del PEN Català (núm. 12, octubre de 2011), i que ara es publica en paper per primera vegada; després, un article que acaba de sortir a *Indesinenter* (núm. 8, 2013, p. 9-20), l'*Anuari Espriu* que tan es-

plèndidament comanden Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil, tots dos amb una dedicació tan atenta i eficaç a l'obra d'Espriu. Aquest meu article explora Eumolp i planteja alguna relació entre l'*Antígona* d'Espriu i la *Nausica* de Maragall; l'exploració d'Eumolp és continuada en un treball, el quart sobre l'*Antígona*, inèdit, que vaig llegir en la Jornada que la Societat Catalana d'Estudis Clàssics ha dedicat, aquest any 2013 del centenari del seu naixement, a Espriu (les intervencions en la qual són encara pendents de publicació).

Quant a l'estudi sobre *La pell de brau*, potser també una mica a contracorrent, és la ponència que em van demanar per al I Simposi Internacional Salvador Espriu (Arenys de Mar, 2003), en les *Actes* del qual figura (*Si de nou voleu passar*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2005, p. 93-127). Jo sóc de la generació que va rebre la consigna que *La pell de brau* (1960) era un llibre polític, cosa que va contribuir a fixar una imatge de poeta compromès per a Espriu i va determinar la seva difusió i acceptació entusiasta per Espanya i Europa. Ja va anar bé, en termes sociopolítics, aquest ús de l'esmentat llibre, però en va condicionar força la lectura (i, de retruc, la visió d'Espriu i de la seva obra). Havien passat més de quaranta anys de la publicació de *La pell de brau* quan vaig rebre l'encàrrec d'una ponència per al I Simposi i vaig anar a buscar els meus apunts de lectura (des de 1963) i vaig tornar a llegir el llibre i el vaig proposar com a tema en acceptar l'encàrrec. Ja comprenc que és un llibre que ofereix moltes evidències i indicis per a una lectura, altrament ben legítima, en clau històrica, però a mi em sembla una articulació nodal en la transformació o canvi intern de la poesia d'Espriu cap a aquella època, i sobre aquesta base vaig proposar-ne el replantejament, una lectura més integrada en el total de la seva obra, sobretot la de maduresa.

Setmana Santa és un llibre cabdal, en aquesta etapa, i tinc el propòsit de dedicar-hi encara algun esforç, però el paper que vaig publicar a *Serra d'Or* el 1981 és un concentrat d'alguns dels punts que em semblen encara més centrals en aquest llibre. En el cas de *Les roques i el*

mar, el blau, el paper de 1971, també de *Serra d'Or*, continua fent-me l'efecte de programàtic i el publico ara de nou juntament amb la introducció de l'edició crítica ja esmentada, on vaig poder dedicar a aquesta obra una atenció més sostinguda. El problema de *Les roques i el mar, el blau* era trobar-ne l'estructura, seguir-ne la construcció; l'altre problema, que és que el lector d'aquest llibre sàpiga prou mitologia clàssica, és extern al text d'Espriu, pròpiament; el singular lector el pot resoldre tenint a mà un diccionari, que n'hi ha molts, de personatges mítics, o bé un manual de temes mítics proveït d'un bon índex.

Aquest llibre meu d'ara té la virtut (si en puc dir així) de mostrar, ni que sigui parcialment, una trajectòria de lectura de l'obra d'Espriu. Els grans autors poden ser llegits de moltes maneres, des d'òptiques i formacions i sensibilitats diferents. No és aquest un llibre que postuli que *cal* llegir Espriu només o sobretot d'aquesta manera. Però dóna testimoni que jo l'he anat llegint així. Postula que Espriu *es pot* llegir d'aquesta manera. En tots aquests treballs he anat posant tot l'ofici que he sabut i tota l'aplicació que m'ha semblat que devíem, com a cultura, a una obra excepcional: ambiciosa i exigent en la seva realització, molt profunda i sentida en el seu fonament, eixuta i riquíssima en el seu resultat, tan lúcida.

Jordi Pujol Pardell ha preparat els originals per a l'editorial i n'ha unificat els criteris de citació bibliogràfica. Només algun canvi menor s'ha aplicat als originals (per deslligar-los d'algun context concret o adaptar-los al seu context en aquest llibre). Estic content que *Sobre Espriu* s'hagi publicat en l'any del centenari, ni que sigui a les acaballes, i agraeixo l'acollença que li han dispensat les Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, particularment Meritxell Anton, que n'és la directora, i Mireia Sopena, que l'ha editat. Tot comptat i debatut, potser es podria considerar, aquest llibre, com un testimoni de gratitud de la nostra Universitat a un dels homes més il·lustres que s'hi formaren a l'època en què era l'Autònoma de la República i n'era rector Pere Bosch Gimpera, un dels mestres més estimats d'Espriu. Es-

priu en va ser nomenat doctor *honoris causa* i hi ha una làpida a l'edifici històric on hi ha gravades unes seves paraules escrites en aquella ocasió (10 d'octubre de 1980): «Fundada sota el signe de la magnanimitat, la nostra casa serà sense cap claudicació fidel al seu alt destí. I coses glòries han estat, són i seran dites de tu, alma mater».

CARLES MIRALLES

Barcelona, deu d'octubre de dos mil tretze